

РЕАЛНОСТ И МИТ

(За „Синовете на човека с каменното сърце“, „Под игото“
и „Записки по българските въстания“)

Петер Юхас

Поколенията, подготвили революции и освободителни борби, жадуват за реалност и истина (вж. произведенията на Петюфи и Ботев), докато преживяните трагичния погром и жестоката мъст не са в състояние да понесат суровата реалност и неподправената истина за катастрофата. Сред отчайващия провал те имат нужда по-скоро от утешение, от „вяра в по-добрите времена“ и лековити блянове. Това споделя за себе си и самият Мор Йокаи в заключението на романа си: *„Много време мина от голямата бран! – Двайсет години. – Една пета от века: една младост. Пролетта на човечеството напъхва в ново поколение, което при всяка среща ни внушава онова, което ни е толкова трудно да повярваме: че вече сме остарели. В парка на крепостта в Буда тревата е избуяла зелено и на зелената трева под златистите лъчи на светлината засмяно дете играе с бяло агънце и сплита от сини и бели полски цветя венец на врата на агънцето... Милостив е Бог! – Дарява зелена трева на напоената с битки земя; бяло агънце на зелената трева; невинно, кротко ангелче на агънцето за другарче в играта; – балсама на забравата за дълбоката рана; – надеждата за по-добри времена на изстрадалата унгарска нация.“*

Следователно в тежка за нациите епоха, каквато бе тази след разгрома на освободителната борба през 1848–1849 г. и Априлското въстание от 1876 г. и в Унгария, и в България романтиката става историческа необходимост. Историята има велики, сийайни периоди, за които реализмът е неизбежно актуален, и има мрачни, кризисни епохи, сред които мъжделят единствено проблясъците на романтиката. Във времето, последвало бруталната военна деспотичност на Баховата епоха (1850–1859) и разгрома на Априлското въстание, и в двете страни се чувства нуждата от бягство в един приказан и митичен свят. *„Нищо по-естествено от това – в години, тежки за народа... да се потърси духовна опора в миналото, да се почерпят сили и бодрост в героизма и величието на историческите събития.“* – пише знаменитият български критик Георги Цанев („За историческия роман“).

За Мор Йокаи и Иван Вазов бе важно да дадат пример на своите съвременници. Те подчертават подвига на изключителни личности. Така стигат до романтиката, водени от стремежа да събудят спомена за героичното минало, от страстното си желание да станат спасители на нацията. В най-кризисното вре-